

ROLF ENGLUND:

Löntagarfonderna

I andra numret i år av Svensk Tidskrift analyserade Danne Nordling syftena bakom strävandena att sprida och omfördela företagens vinster. Civilekonom Rolf Englund för resonemanget vidare. Om företagens vinster överförs till löntagarfonder blir detta liktydigt med socialisering av företagen. Efter 10 à 15 år kommer löntagarfonderna att få majoritet på bolagsstämman och kan tillsätta styrelse och verkställande direktör. Det innebär att de övertar produktionsmedlen, ruinerar de tidigare ägarna och skapar förutsättningar för en långtgående planhushållning. Företagen i Sverige måste fortfarande vara marknadsstyrda och ägandet bör spridas till individerna och inte koncentreras till kollektiva fonder, menar författaren.

Löntagarfonderna är detsamma som en jättelik socialiseringsaktion med fördröjd utlösning. Ett avancerat system med löntagarfonder leder, tillsammans med paragraf 32:s död, oundvikligen till en löntagarstyrd ekonomi, till socialism. Så skrev Nya Norrland (s) för en tid sedan i en kommentar till den nya utredning, som på finansministerns uppdrag skall studera löntagarna och kapitalbildningen i företagen. Det finns tillräckligt många tecken som tyder på att Nya Norrland skall få rätt för att alla som inte vill se socialismen genomförd snarast skärper tankarna om hithörande problem och därefter går till beslutsam motattack. Det brådskar, ty frågan om löntagarfonder har skjutit fart. Frågan om löntagarfonderna hotar redan att bli, inte om de skall införas utan hur de skall vara utformade.

En beslutsam motattack är nödvändig för att ge de måttfulla krafterna inom socialdemokratin möjlighet att av "taktiska" skäl förhindra införandet av denna typ av socialism. Det är svårt att veta hur socialdemokratin kommer att reagera, om den verkligen ställs inför möjligheten att införa socialism. Hittills har man ju i huvudsak inskränkt sig till att genomföra ett välfärdssamhälle med trygghet för medborgarna. Inslagen av planhushållning och statligt företagande har varit begränsade. Den stora planhushållningsdebatten i slutet av 40-talet stoppade de långtgående skördetidsplanerna som förelåg vid krigsslutet. Erfarenheterna från Östeuropa kylde nog också av de mest militanta socialiseringsivrarna

inom partiet.

Sedan dess har den sk avspänningen lett till att klimatet för socialism har blivit mera gynnsamt. Likaså tror sig socialdemokraterna under Olof Palme ha hittat "den tredje vägen" mellan vad man kallar kapitalismen i väst och statskapitalismen i öst.

Det bör i det sammanhanget påpekas, att Olof Palmes vana att kalla den sovjetiska ekonomin för statskapitalistisk inte borde passera opått. Kapitalism utmärks av marknadsekonomi och enskilt ägande. Inget av detta förefinns i det sovjetiska system, som herr Palme med sedvanlig demagogisk skicklighet benämner statskapitalism trots att socialism vore en mer rättvisande benämning.

De mer sansade krafterna inom socialdemokratin inser säkert att farorna med den maktkoncentration, som blir ett resultat av socialismen, hotar demokrati och välfärd. Men det är samtidigt svårt för dem att för sig själva erkänna att deras egen livslånga kamp för socialism har varit fel. Det är än svårare för dem att övertyga vänsterflygeln om detta. För att det skall kunna ske måste de ha övertygande taktiska skäl för att övertyga sig själva och vänsterflygeln om att löntagarfondssocialismen får vänta.

LO-kongressen gav redan 1971 Rudolf Meidner i uppdrag att till 1976 års kongress lägga fram förslag om löntagarfonder. Det ryktas att han i höst kommer att sända ut ett diskussionsmaterial till de lokala fackliga organisationerna för att få en avläsning av hur opinionen där ser

ut. Meidner ingår dessutom i den statliga utredning i vars direktiv finansministern har skrivit att det självfallet är löntagarna själva, som genom sina organisationer skall ta ställning till om de vill ha sådana fonder. Löntagarfonderna är aktuella även i det socialdemokratiska programarbetet. I programkommitténs förslag heter det att "löntagarna måste bli delaktiga i förmögenhetstillväxten (inom företagen) och tillförsäkras inflytande genom sin del i sparandet". Folkpartiet har motionerat i riksdagen om "lagstadgad rätt för löntagarna till andel i företagens kapitalbildning". Inom Industriförbundet har man från näringslivets sida påbörjat en utredning om olika acceptabla typer av vinstandelssystem. Centerns förslag om progressiv bolagsskatt bör också ses mot bakgrund av debatten om löntagarfonder och solidarisk lönepolitik. TCO är minst lika radikalt som LO. TCO:s arbetsgrupp för skattefrågor har arbetat fram ett mycket långtgående fondförslag.

Övervinster

Debatten om de sk övervinsterna blir obegriplig om den inte kopplas till diskussionen om löntagarfonderna. Ingen kan ju gärna på allvar hävda att företagen haft lysande tider de senaste åren. Det förtjänar att påpekas att aktieägarnas sammanlagda avkastning — genom utdelning och kursstegring — de senaste 5—10 åren uppgått till bara 7—8 procent. Mot bakgrund av inflationstakt och det risktagande, som aktieäggande medför,

kan detta ingalunda anses vara någon oskäligt hög avkastning.

I finansministerns direktiv till löntagarfondutredningen förklarade han sambandet mellan den solidariska lönepolitiken och löntagarfonderna på följande sätt: "Skillnaden mellan det löneuttag som skulle vara möjligt i de mest vinstgivande företagen och det uttag som svarar mot en solidarisk lönepolitik tillfaller nu företagen i form av vinst eller löntagarna inom dessa företag i form av löneglidning. När vinstutvecklingen är speciellt god inom vissa branscher eller företag är det naturligt att löntagarna inte kan acceptera en lönepolitisk återhållsamhet om den ensidigt gynnar kapitalägarna".

Populärt uttryckt är det svårt för arbetarna vid Volvo att acceptera att de inte får så mycket lönehöjning som Volvo har råd att betala — att de inte skall få högre lön än vad de anställda kan pressa ut av mindre lönsamma företag och att den vinst Volvo gör genom detta skall tillfalla Volvos redan rika aktieägare. En del av de allt fler vilda strejkerna kan förklaras med ett växande motstånd mot centrala uppgörelser och solidarisk lönepolitik. Sedan kan man fråga sig om inte de centrala uppgörelsernas solidaritetsprofil sätts ur spel i de lokala förhandlingarna. Det kanske bara är en myt att det bedrivs solidarisk lönepolitik.

Andel i vinst

Låt oss ett ögonblick stanna vid problemen förknippade med andel i vinst. Det

första är att det bara kan gälla anställda i företag med vinst. Alla statligt och kommunalt anställda hamnar — utan särskilda regler — utanför. Även de anställda vid många vanliga företag som inte redovisar någon vinst riskerar att ställas utanför. Det skulle givetvis strida mot såväl principen om lika lön för lika arbete som filosofin bakom den solidariska lönepolitiken att de anställda i de mest vinstgivande företagen skulle få andel i vinst utöver sin vanliga lön, som kanske redan är högre genom löneglidning än vad motsvarande grupper i mindre gynnade branscher kan få ut. Av den anledningen avvisar socialdemokratin individuella vinstandelssystem. Likaså har man numera helt lämnat tanken på branschfonder, ett uttryck som spelat en viss roll i debatten de senaste åren. Eftersom den idén var så opraktisk är det många som har invaggats i tron att det inte blir något av med löntagarfonderna. Men i tysthet har man inom LO och SAP letat upp andra metoder. Villy Bergströms bok "Kapitalbildning och industriell demokrati" har därvid blivit något av en ny "Das Kapital".

En ideologisk-teoretisk invändning av principiell betydelse är att vinsten faktiskt utgör ägarens egendom. Om man vill ge de anställda del i vinsten, uppkommer den fråga som är omöjlig att besvara principiellt — hur stor del av vinsten skall tillfalla de anställda? Skall de ha 10 %? 30 %? 50 %? Skall man ta hänsyn till kapitalintensiteten? Skall de anställda i ett kraftverk ha mindre — hur

mycket mindre — del i vinsten än de anställda i ett hantverksföretag? Skall aktieägarna först ha en rimlig utdelning? Hur mycket är rimlig? Är det som återstår "övervinst"? Det är många som borde betänka, att om man argumenterar för att aktieägarna först skall ha rimlig avkastning, har man till stor del accepterat tanken på att resten är övervinst.

Om avsikten är att låta vinstmedlen arbeta vidare i företagen, kan pengarna inte betalas ut kontant. Tanken hos många är då att företagen skall överlåta aktier på motsvarande belopp till någon löntagarfond. Den kurs till vilken överlåtelser skall ske blir inte lätt att fastställa. Skall det vara börsvärdet eller substansvärdet? Med hänsyn till det stora antalet företag och svårigheterna att fastställa ett korrekt värde torde antalet processer därom bli mycket stort. Svårigheterna med värderingen var en av de saker som hindrade ett liknande förslag från att bli genomfört i Danmark häromåret. De tidigare aktieägarna torde inte heller vara särskilt trakterade av att på detta sätt etappvis skänka bort sina företag.

Om man väljer att låta de anställda få del i vinsten, går uppbyggnaden av löntagarfonderna långsamt. Att slutresultatet ändå kan bli socialism bör man dock ha i minnet. De anställda kan emellertid även "avstå" en del av sin löneökning till förmån för löntagarfonden. Detta kan kallas att ge de anställda del i förmögenhetstillväxten. På detta sätt kommer fonden att växa mycket snabbt. Hastigheten kan också lätt anpassas efter de politiska kon-

junkturerna.

Enligt alla förslag som kan bli genomförda i vårt lands politiska klimat idag kommer löntagarna, eller rättare sagt de fackliga organisationerna, att få majoritet i löntagarfonden. Ingen politiker vågar än så länge ta en konfrontation med LO eller TCO, även om en sådan kommer att bli oundviklig med tiden. Efter gissningsvis 10—15 år kommer fonden att ha så mycket aktier att röstvärdet för dessa är stort nog att utgöra majoritet på bolagsstämman. Senare kommer de att innehålla majoriteten av samtliga aktier. Hur kommer den socialism att se ut som då är genomförd?

Löntagarstyrda företag

Redan när fonden har majoritet på bolagsstämman kommer den att kunna tillätta styrelse och därmed verkställande direktör. Vi har då fått löntagarstyrda företag i den meningen, att företagsledningen är ansvarig inför representanter för de anställda, dock inte nödvändigtvis representanter för de anställda i företaget ifråga. Förmodligen kommer de centrala organisationerna inte godvilligt att släppa ifrån sig makten till lokala organ.

Det skulle föra för långt att här diskutera de problem, som är förknippade med en ekonomi dominerad av löntagarstyrda företag — det räcker med att konstatera att vi då har bytt ekonomiskt system och att marknadsekonomin framtid är högst osäker. Man kan ju inte gärna ha inför löntagarstyre för att sedan låta samma "blinda marknadskrafter" verka som de

har fått göra tidigare. Då skulle man vara en dålig socialist. Anhängarna av löntagarstyrda företag tycks peka på exemplet Jugoslavien. Från borgerligt håll borde vi då påminna om att Jugoslavien trots allt är en centraliserad diktatur med inflation och arbetslöshet.

Från socialisterna brukar man säga att det råder motsättningar mellan företagets ägare, de s k kapitalägarna, och löntagarnas intressen. Detta brukar ibland litet tanklöst förnekas från borgerligt håll. Det är ju emellertid uppenbarligen så att de gemensamma intressena är de dominerande men att det samtidigt finns intressen som är motstridiga. Dit hör t ex frågan om utdelningens höjd. Redan i vår kommer det sannolikt att bli oenighet i styrelserna i de företag som beslutar om utdelningshöjning. Är man löntagarrepresentant måste man ju åtminstone bjuda motstånd på denna punkt, annars får man svårt att komma tillbaka till sina kamrater och besvara frågorna om vad man uträttat bakom de slutna dörrarna till styrelserummen. De företagsledare, som aningslöst rapporterat att allt är frid och fröjd med samarbetet med löntagarrepresentanterna, kommer då att få ett sent och bittert, men ingalunda oförtjänt, uppvaknande. Det blir inte bara på denna punkt som de fackliga representanterna kommer att tvingas att spela sina roller på ett sätt som leder till konfrontation.

Frågan om utdelningens höjd blir central när löntagarfonden har majoritet på bolagsstämman. Fonden kan självfallet

permanent sätta utdelningen till noll. Då skulle aktierna bli värdelösa. Det skulle emellertid kanske av politiska skäl anses opassande att på detta sätt beröva de tidigare aktieägarna resterna av deras spar-kapital. Därför låter fonden kanske utdelningen kvarstå oförändrad. Aktierna antar då karaktären av en obligation, med den betydelsefulla skillnaden att någon amortering inte sker. All säkerhet för "lånet" saknas och låntagaren ensidigt fastställer "räntan". I varje fall kommer utdelningshöjningarna att bli begränsade, mycket lägre än vad börserna tror idag. Aktierna måste därför diskonteras om på börserna. Det betyder i klartext att de kommer att falla kraftigt i pris, eftersom dagens kurser är satta med den förhoppningen att den idag kläna utdelningen i framtiden genom inflation och annat skall komma att öka.

Näringslivet tiger

Vi ser nu att löntagarfonderna har uppnått två av socialisternas mål: övertagande av produktionsmedlen och ruinerande av de tidigare ägarna. Man har också skapat förutsättningarna för en långtgående planhushållning. Man skulle därför tro att man kunde vänta sig kraftigt motstånd från näringslivet inför dessa framtidsutsikter. Så har emellertid ännu inte blivit fallet. Det kanske kommer.

Men det kan också vara så att den nya typen av progressiva företagsledare, uppfosttrade i tron att näringslivet skall ha en ideologi och vana med uppgörelser med

regeringen och AP-fonden, kommer att göra endast lamt motstånd. De är själva övertygade om att de kommer att klara sig även i en socialistisk ekonomi. De är beroende av goda relationer med myndigheter och fackföreningar. De vill inte uppträda som aktieägarnas förtroendemän. Däremot vill de behålla sina vinstmedel arbetande i sitt företag. I valet mellan att betala in kontanter i en höjd bolagsskatt och att trycka några nya aktier och lägga i en löntagarfond kommer många av dem att välja det senare. I valet mellan kontanta löneökningar och nya aktier till fonden kommer de att välja detsamma. De kan dock fås att tänka om för den händelse de får klart för sig att aktieägarna annars avsätter dem från deras poster. Det kan bli nödvändigt för aktieägarna att på detta sätt påminna styrelserna om vem som är deras uppdragsgivare.

Folkpartisterna tror att man kan undvika den annalkande socialismen och ändå införa löntagarfonder genom att inte ha en fond utan flera. Det låter föga troligt. Kanske har de mera rätt när de som en annan viktig punkt vill föra fram att den enskilde löntagaren skall ha dispositionsrätt över sin andel i fonderna. Det är administrativt besvärligt att ge samtliga svenska myndiga medborgare plus vissa invandrare ett andelsbevis i fonden och utdelning därpå varje år. Bortsett från detta uppstår stora problem. Skall alla medborgare ha lika stor andel i fonderna oavsett om de arbetat och oavsett sin inkomst? Vidare uppstår den

svåra frågan om hur andelsägarna skall kunna lösa in sina andelar. Om de skall lösa in dem hos fonden, behöver fonden likvida medel för att kunna betala andelsägaren kontant. Då måste fonden kunna sälja sina aktier. Aktierna måste då vara börsnoterade. Då kan bara dessa företag vara med i systemet. Man kan också tänka sig att andelarna börsnoteras. De flesta andelsägarna är förmodligen mer intresserade av att använda sina pengar för att köpa hus eller något annat och inte spara i aktier — annars hade de redan idag varit aktieägare. Man får därför räkna med ett stort utbud av andelar.

Men meningen var ju att pengarna skulle arbeta kvar i företagen och inte konsumeras. Man tänker sig då att andelarna inte omedelbart får lösas in. Här emot kan riktas två allvarliga invändningar. För det första skjuter man bara problemet några år framför sig. För det andra är det principiellt olustigt att förhindra en person att sälja ett börsnoterat värdepapper om han tror att kursen kommer att sjunka. Den avgörande invändningen mot den folkpartistiska uppläggningsen med flera fonder och enskilt ägande av andelar är emellertid att även detta system leder till att fonderna, styrda av de fackliga organisationerna, med tiden kommer att äga och styra våra företag. Är detta folkpartiets mål, kan inte partiet längre anses vara liberalt. Så illa kan det väl ändå inte vara. Man får hoppas att den utredning som landsmötet tillsatte kommer fram till att man rör sig på

farlig mark.

Anders Björck skrev för en tid sedan om det bristande civilkuraget på den borgerliga sidan. Detta är en realitet. Tyvärr ligger problemet kanske delvis djupare än så. Kanske har vi på den borgerliga kanten tappat mycket av vårt självförtroende efter att i 10 år ha varit utsatta för en kraftig påverkan av vänsterståndpunkter i många massmedia. Dagens Nyheter och Sverige Radio har gått i

spetsen. Men inte kan det ha gått så långt att vi inte fortfarande vågar hävda att företagen skall vara marknadsstyrda, inte löntagarstyrda, att ägandet skall spridas till individerna, inte koncentreras till kollektiva fonder och att vi motsätter oss att Sverige tar steget ut i ett oprövat system av socialistisk natur, som riskerar att bli ett socialistiskt system av beprövad natur.